

**NOVA
UNIVERZA**

DIGNITAS

Revija za človekove pravice

Slovenian journal of human rights

ISSN 1408-9653

Kam je šel novi razred?

Igor Grdina

Article information:

To cite this document:

Grdina, I. (2018). Kam je šel novi razred?, Dignitas, št. 53/54, str. 234-241.

Permanent link to this document:

<https://doi.org/10.31601/dgnt/53/54-13>

Created on: 07. 12. 2018

To copy this document: publishing@nova-uni.si

For Authors:

Please visit <http://revije.nova-uni.si/> or contact Editors-in-Chief on publishing@nova-uni.si for more information.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© Nova univerza, 2018

**NOVA
UNIVERZA**

FAKULTETA ZA SLOVENSKE
IN MEDNARODNE ŠTUDIJE

**NOVA
UNIVERZA**

EVROPSKA PRAVNA
FAKULTETA

**NOVA
UNIVERZA**

FAKULTETA ZA DRŽAVNE
IN EVROPSKE ŠTUDIJE

Kam je šel novi razred?

Igor Grdina

Kadar se načela vladavine izpridijo, celo najboljši zakoni postanejo slabi in se obrnejo proti državi; kadar pa so ti principi zdravi, imajo tudi slabi zakoni učinek dobrih; moč načel povleče vse za seboj. [...] Ko je republika izpridena, ni mogoče najti drugega zdravila proti zlu, ki se poraja, kot le odpravljanje pokvarjenosti in ponovno vzpostavljanje veljave načel; vsako drugo zdravilo je bodisi brez koristi bodisi novo zlo.

Montesquieu, *O duhu zakonov*

Pri premislekih o vezeh in razpokah med preteklostjo in sedanjostjo je zagotovo eno največjih presenečenj odsotnost poglobljene refleksije o najpomembnejšem izumu komunističnega inženirstva duš – tj. o novem razredu.¹ Milovan Djilas, ki je za ceno izgube svobode v Titovi Jugoslaviji o njem napisal eno najpomembnejših političnih in socioloških knjig 20. stoletja, tako vse bolj postaja v zgodovino potopljen tematizator stvarnosti. Njegova analiza delovanja marksističnih režimov (zlasti titoističnega), ki jim je funkcioniranje zagotavljala posebna skupina ljudi – komunisti zaradi priseganja na koncept totalne preobrazbe sveta pač ničesar, kar se je znašlo pod peto njihove oblasti, niso mogli pustiti pri miru oziroma brez nadzora –, se preobraža v le eno od mnogih teoretičnih razlag stvarnosti vzhodno od Zahoda. S tem se spreminja v diskurzivno strukturo, ki je sicer intelektualno vznemirljiva, vendar pa bi bila lahko tudi zgolj posledica srditega ideološkega boja. A če je novi razred obstajal ter s svojo upognjenostjo navzgor in pritiskanjem navzdol zagotavljal funkcioniranje komunističnega režima na tistih sektorjih javnega življenja, na katerih bi bila odkrita uporaba oboroženih sil bodisi miličniškega bodisi militaristične-

¹ Prim. Lawrence Peter King, Iván Szelényi, *Theories of the New Class. Intellectuals and Power, Contradictions*, Volume 20, University of Minnesota Press, Minneapolis–London 2004.

ga tipa kontraproduktivna, s propadom marksističnih režimov ni mogel kar čez noč izginiti. To bi se lahko zgodilo samo v primeru, če bi bil le duhovita izmišljaja iz arzenala propagande zahodnega bloka.

Za zgolj diskurzivno naravo novega razreda na prvi pogled govori historičnomaterialistična narava Djilasove analize. Marksizem, ki sloni na samorazrušitiveni varianti delovne teorije vrednosti – na njeno faktično in logično nevzdržnost, rezultirajočo v nespravljiva protislovja med prvim in tretjim delom *Kapitala*, sta opozorila Eugen von Böhm-Bawerk in Peter Bergardovič Struve –, je pač neuporabna metoda za stvarnosti ustrezno interpretacijo človeške zgodovine. Toda izjema od tega pravila nastopi v trenutku, ko sta dialektični in historični materializem postala oktroirana ideologija celotnega javnega prostora v posamezni deželi. Tedaj sta ne glede na svojo faktično in logično nevzdržnost postala realno delujoča in učinkujoča moč. Kot taka sta zares vplivala na življenja ljudi, ki so bili vklenjeni v njune okove in niso imeli niti najmanjše možnosti izogniti se marksističnim klasifikacijskim kategorijam. (Na to je opozarjalo radikalno spreminjanje jezika v komunističnih državah. Končni namen tega početja je bil ustvariti povsem nov pojmovni, referenčni in smiselni prostor.) Razred, ki je mogel biti v predkomunistični dobi zgolj teoretično-diskurzivna domislica, je pod pokrovom na *Kapital* prisegajočih režimov postal realna interpretativna struktura.

Druga stvar, ki kaže na to, da djilasovsko konceptualizirani novi razred ni zgolj udarno formulirana krilatica iz časa zahodno-vzhodne hlade vojne, pa so ugotovitve tretjega in četrtega klasika marksizma Vladimirja Iljiča Lenina in Josifa Visarionoviča Stalina o velikem pomenu t. i. srednjih kadrov. Sovjetska vrhovna oblast, ki se je v Rusiji vzpostavila po bojševiškem puču novembra 1917, je na odločilna transmissijska mesta zelo rada postavljala pripadnike poprej zapostavljenih ali celo zatiranih narodnosti v imperiju Romanovih. Rusi sprva večinoma niso hoteli kolaborirati z internacionalističnimi uzurpatorji, toliko raje pa so z njimi sodelovali poprej prikrajšani, odrinjani ali celo preganjani Judje, Letonci itd., ki so v marksistične prevratu videli možnost osebnega in kolektivnega vzpona. Vsega tega se je v polni meri zavedal V. I. Lenin, vendar je – kakor je leta 1924 zapisal Semjon/Šimon Dimanštejn – svoje ugotovitve zaradi možnosti vzbujanja odpora pri večinskem prebivalstvu ohranil zase in za svoje najbližje tovariše. Velike čistke, ki

jih je J. V. Stalin izvedel v desetletju pred drugo svetovno vojno, so potem pomenile nekakšno vnovično rusko zavzemanje ključnih položajev v tedaj že precej stabiliziranem režimu. Po judovskih voditeljih sovjetskih tajnih služb, represivnih organov, armade in podjetij so pri krvavi »menjavi na stražarskih položajih« med začetkom kolektivizacije in 22. junijem 1941 v ospredje prišli drugi. Predvsem Gruzinci, Rusi in Armenci.

Stalin, ki je bil po mnenju velikega angleškega zgodovinarja filozofije Fredericka Coplestona ne samo bolešno sumnjičav in megalomaski, ampak tudi obdarjen z zdravim razumom,² se v veliko in vsaj začasno destabilizacijsko čistko ni spustil brez globljega premisleka. Če je hotel svojo deželo pripraviti na veliki spopad z imperialističnimi – tako plutokratsko-demokratskimi kot fašistično-avtoritarnimi – silami, za katerega je bil kot pravi marksist prepričan, da je neizogiben, je po komaj predstavljivo naglo in okrutno izvedeni industrializaciji moral zagotoviti tudi popolno funkcioniranje sebi pokornega državnega stroja. To mu je podobno kot veliko tehničnomodernizacijsko »renoviranje« države v glavnem uspelo, čeprav se zdi, da mu je v oboroženih silah zaradi nepričakovano hitrega prevešanja tehtnice v korist nacionalsocialistične Nemčije in škodo zahodnih parlamentarnih demokracij zmanjkalo kakšno leto za zares temeljito čistko. Opazno število sovjetskih generalov je namreč bilo med drugo svetovno vojno pripravljenih združiti svoje moči z belimi emigranti v Ruski osvobodilni armadi (ROA) Andreja Andrejeviča Vlasova. Podali so se na obratno pot kot eden najpomembnejših voditeljev protiboljševiških armad v državljanskem spopadu 1917–1920 Anton Ivanovič Denikin, ki leta 1941 v imenu svojega tradicionalističnega domoljubja za nobeno ceno ni hotel podpreti Hitlerja v gigantskem boju proti Stalinu.

Dejansko so srednji kadri prvotno ime djilasovskega novega razreda. Lenin in Stalin kot tretji in četrti klasik marksizma se pač nista slepila s komunistično brezrazrednostjo in podobnimi prividi; tudi država pri njiju – brutalnih realistih od glave do peta – ni niti poskušala odmreti. Faktično daleč najpomembnejša historična materialista za oblastnim krmilom sta imela dovolj trne živce za sleherni dialektični obrat. Tako Stalin ni samo odobril sklenitve pakta s Hitlerjem 1939, za katero je mislil, da bo v kali zatrla možnost potrebe po kakšnem novem leninističnem brest-litovskem

² Frederick Copleston, *Filozofija u Rusiji*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1992, 360.

miru, ampak je tudi iniciral opustitev marksistične ideološke ortodoksije in inavguracijo formalne logike v vrhunski znanosti (saj je bilo v Sovjetski zvezi le tako mogoče izvesti fizikalne raziskave, ki so bile potrebne za izdelavo atomske bombe). Tudi njegovo sekiranje lingvističnih vozlov, ki so bili nasledek vpeljave dialektičnega materializma v interpretacije jezika, je pomenilo prepotrben korak na poti k miselni normalnosti vzhodno od Zahoda. Zagotovo bi se ne Lenin ne Stalin ne pomudila pri srednjih kadrih, če bi ti ne bili zares pomembni za funkcioniranje sovjetske oblasti. Pa tudi za Džilasa bi bilo malo verjetno, da bi izdal svojo analizo brez trdnega prepričanja o njeni tehtnosti: kot eden ključnih članov Titovega politbiroja je imel odličen uvid v funkcioniranje konkretnega marksističnega režima. Hkrati se je po preobrazbi v padlega angela jugoslovanskega komunizma tudi zavedal možnih akcij njegovega represivnega aparata. Sicer pa je Džilas delovanje novega razreda in njegovo zavest povsem jasno opisal že prej, v politerarni *Anatomiji neke morale*, ki je izšla tik pred njegovim izgonom s titoističnega Olimpa 1954.

Dejansko je brez obstoja novega razreda nemogoče pojasniti na eni strani nadzorovano dinamiko in na drugi prisilno statiko komunističnih režimov. Navsezadnje je tudi njihov konec v času ene velike generacije po odhodu brezkomprmisnežev, ki so jih ustvarili, dovolj logičen: ko so se na vodilnih mestih v oblastnih piramidah zaradi delovanja fizioloških zakonov znašli produkti marksističnega inženirstva duš, se je začela povsem brezupna erozija teh črnih gradenj s skrajno pomanjkljivim statičnim izračunom. Novi razred, ki je bil po oblikovalcih režima na vrsti za prevzem oblasti, se je izkazal za povsem izgubljenega – saj je vedno bil navajen samo izvajati ukaze, ki so prihajali od zgoraj. Samoiniciativno so njegovi pripadniki znali skrbeti zgolj za svoje blagostanje z »drobnim poslovanjem«, tj. z izrabljanjem lastnega položaja za lastno komoditeto.

Za zaresen obstoj novega razreda pa govori tudi »simptomatika«, ki se pojavi takoj, ko komunisti začno v praksi uresničevati svoje zamisli. Značilno je Boris Kidrič, ki je bil poleg Edvarda Kardelja osrednji graditelj rdeče Slovenije, že leta 1944 pisal o »biciklistiki«.³ To je bila večšina tovarišev, ki »upogne[jo] hrbet navzgor [tj. nasproti vodilnim funkcionarjem], navzdol [tj. na t. i.

³ Boris Kidrič, Izbrano delo. Mladinska knjiga, Ljubljana 1972, 180–182.

teren] pa pritiska[jo]«. Kidrič je »biciklistiko« poskušal razložiti kot odvod karakternih lastnosti posameznikov – predvsem stremuštva –, toda dejansko je šlo za pojav, ki ga je generiral način funkcioniranja marksističnega režima oziroma vloga srednjih kadrov v njem. Tovariši, ki so bili navzgor upognjeni, navzdol pa so pritisnili, so bili v komunizmu od začetka nepogrešljivi. Pri tem pa je treba opozoriti še na nekaj: marksistični oblastniki na Slovenskem so razpolagali z več kot dovoljšnjo energičnostjo, močjo in oblastjo, da bi lahko takšne pojave zatrli v kali, če bi le hoteli. A tega preprosto niso mogli storiti, saj so bili promotorji »biciklistike« z njihovim sistemom gospodstva – tj. z diktaturo proletariata – povezani kot taca in krempelj. Montesquieu, ki je bil eden najtankočutnejših razumevalcev človeške duše in njenih ravnanj v zgodovini zemeljskih svetov, pač ni zaman zapisal: »Vladarjeva čud pripomore k svobodi toliko kot zakoni; tako on kot zakon lahko naredi ljudi za zveri in zveri za ljudi. Če so mu drage svobodne duše, bo imel podanike; če ljubi nizke, bo imel sužnje.«⁴ Marksistični oblastniki so se skoraj povsod lahko pohvalili le s slednjimi.

V komunizmu so zgolj politični kamikaze lahko zanemarjali skrb za spreminjanje »smeri vetra v višavah«. Že primer Jugoslavije, ki je dovolj tipičen za delovanje marksističnega sistema v praksi, je skrajno poučen. Režim Josipa Broza je vse do popolnega poenotenja federativne skupnosti ob proslulem nefrankiranem *Pismu* tovarišev Tita in Dolanca (1972) nenehno izvajal čistke (1945–1950: povojni zunajsodni poboji, justični umori eksproprijiranih meščanov, dachauski procesi, obračun z informbirojevci, 1950–1960: strmoglavljenje Djilasa in njegovih somišljenikov, 1960–1970: odstavitev Rankovićeve grupe, 1970–1980: potop reformatorjev različnih barv na Hrvaškem, v Srbiji in v Sloveniji). Neupogljivi ali ne zadosti hitro ukrivljivi hrbti, ki se niso v dovoljšnji meri menili za varnost pri delu, so se zelo hitro znašli v smrtni nevarnosti. Dejansko je bila »biciklistika« od začetka revolucije v letih okupacije do obračunov s kontrarevolucionarnim notranjim in antititoističnim zunanjim sovražnikom v desetletju 1980–1989/90 pri marsikom dejanje skrajnega silobrana oziroma odgovor na vprašanje o življenju in smrti. To je bil logičen nasledek udejanjanja marksističnega projekta, ki si je zgodovino predstavljal kot vrteče se kolo (sebe pa je pojmoval kot njegovo zaščitni pokrov oziroma »radkapo«).

4

Montesquieu, O duhu zakonâ. Tom prvi, Demetra, Zagreb 2003, 220.

Srednji kadri oziroma novi razred, ki so/je zagotavljal/i funkcioniranje komunističnega režima, so se/se je v Jugoslaviji do Djilasovega padca že oblikoval/i kot establishment. Sami so odločali o tem, koga sprejmejo v svoje vrste, koga pa zavržejo ali izvržejo. (V *Anatomiji neke morale* je padli angel komunizma tematiziral prav ta problem.) Njihov element je bil eliminacionistični voluntarizem; pristajanje na zakonitosti, ki niso izhajale iz ekskluzivno njihovih definicij, jim je bilo tuje. Zato tudi nikoli niso mogli postati elita, ki je vedno utemeljena na delu posameznika in kot taka izraz dinamike emancipacijskih procesov, ne pa rezultat milostne, bolj ali manj statične (samo)volje stebrov komunističnega režima. Slednji drugega kriterija kot zvestobe sebi in primitivne utilitaristične protomorale pri upravljanju države tako ali tako niso poznali. Legitimiteto za svoje poseganje v življenje drugih so izpeljevali iz največje naprednosti po interpretacijah zgodovine v okviru MELS (ta kratica je pomenila sistem mišljenja, ki je izhajal iz spisov Marxa, Engelsa, Lenina in Stalina). Opozicije niso dovoljevali – pač zaradi njene domnevno nujne reakcionarnosti. Pri tem si problematičnosti naprednosti sploh niso mogli prav predstavljati. Na Slovenskem je med komunistični oblastniki le Aleš Bebler na enem segmentu, tj. pri posledicah industrijskega razvoja, posredno začel opozarjati na njegovo vprašljivost, in sicer s tem, da se je zavzemal za varstvo naravne dediščine.⁵

Zares je komaj predstavljivo, da propad marksističnih režimov vzhodno od Zahoda na dnevni red ni postavil vprašanja novega razreda. Njegovi pripadniki seveda niso imeli interesa, da bi se o tej zadevi sploh kaj razpravljalo; poskusili so se zasidrati tudi v demokraciji in obdržati vlogo nosilcev običajnosti (ali celo normalnosti). Težava pa je bila v tem, da v komunizmu potrebne funkcije zagotavljanja usmerjenega reda v državi, urejeni na načelih svobode in delitve oblasti, niso potrebne. Še več: celo uničujejo jo. Pripadniki novega razreda so se zato na način psevdomorfoze poskušali preleviti v elito. Porazdelili so se po posameznih področjih, ki so jih razglasili za avtonomna – pri čemer pa so sebe v njih poskušali narediti za nedotakljive. Kljub odhodu na različne strani političnega in profesionalnega neba so seveda ohranili čvrsto medsebojno povezanost.

⁵ Aleš Bebler, Čez drn in strn. Spomini, Založba Lipa, Založništvo tržaškega tiska, Koper-Trst 1981, 244–250.

V neodvisni Sloveniji jim je maneuver uspel v podobno popolni meri kot eksponentom wilhelmskega cesarstva prehod v aparat in strukture Weimarske republike. Slednje sploh niso obvladovali ljudje, ki so bili na demokratičen način izbrani za njene voditelje – kar se je razkrilo ob umorih finančnega oziroma zunanjega ministra (Matthiasa Erzbergerja in Waltherja Rathenaua 1921 oziroma 1922). Zunanji pritisk, ki je bil prisoten pri rojstvu nemške republike (vojaški poraz v prvi svetovni vojni, poskus komunistične revolucije) in neodvisne Slovenije (prizadevanja za ohranitev Jugoslavije) je osebnostnim mrežam iz dobe ancien régima močno olajšal prehod v nove čase. Njihova dobra organiziranost, prekaljenost in prekanjenost v oblastnih opravkih jim je dajala veliko funkcionalistično prednost pred iniciatorji demokracije. Po nekaj letih se jim celo svojih medsebojnih povezav ni zdelo več potrebno skrivati – kar dokazuje pojav različnih samooklicanih političnih akademij, forumov in podobnih establishmentskih združenj (med njimi tista, ki so namenjena gojenju interpersonalno kohezivnost vzpodbujajočih športov, niso najmanj pomembna), ki svojim pripadnikom pomagajo h kariernemu vzponu ne glede na rezultatsko skromno ali celo nikakršno delovno uspešnost.

Toda osebno podpiranje, ki je marsikje – npr. v znanosti – tako grobo, da sega celo čez meje legalnosti (Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije tako ne spoštuje niti z ustavo in zakonom o splošnem upravnem postopku predpisanega reda) –, je dejansko le razmeroma benigni izgled hudo maligne stvarnosti. Medsedbojno povezani pripadniki novega razreda omogočajo delovanje posameznih sektorjev javnega življenja. Seveda ne več s funkcionalnostjo kot v komunističnih časih, ampak z močjo in vplivnostjo. To pa pomeni zlorabo duha zakonov in načel pravnega reda, ki se ga po potrebi niti ne držijo – kar najdrastičneje dokazujejo nenehni poskusi kriminalizacije tistih ljudi, ki so na različne položaje v skladu s pravili demokracije prišli mimo volje novega razreda, se pravi mimo načel, ki jih je Boris Kidrič zelo nazorno opisal kot »biciklistična« (je pa o njih govoril v negativu, kar je tipičen, se pravi dialektičen postopek iz arzenala komunistične panpolitizacije).

Novi razred po razsulu komunizma vzhodno od Zahoda potemtakem ni nikamor niti poskusil oditi, ampak je bolj ali manj spretno – v Sloveniji pa naravnost virtuožno – izvršil psevdomorfozo. Sebe je začel promovirati kot elito. Pri tem je uspel presle-

piti celo dobršno število raziskovalcev sodobne stvarnosti, ki so se preveč površno (ne)poglobljali v zgodovino – ta je prej kot kar koli drugega zakladnica vzporednic (slednje sicer nikoli niso popolne, zmerom pa so pomenljive) –, da bi se lahko ovedli, kako komunizem ni pomenil zgolj okupacije položajev v javnem življenju z »našimi ljudmi«, ampak predvsem težnjo po popolni spremembi smisla delovanja države in poskus preustroja same človekove narave. Za prvo med vsemi nalogami je štel popolno obvladovanje slehernika. Izpolnitev ciljnega projekta zgodovine je terjala optimalno koordinacijo nepregledne množice ljudi, zaradi česar je bila nujna eliminacija tistih, pri katerih ni bilo nobenih izgledov za prilagoditev taki viziji, in egalitarizacija preostalih (predvsem s strahom, kakor je pokazal George Orwell v znamenitem romanu 1984). V takšnem miselnem in stvarnem okolju prostora za elito ni bilo, toliko več pa za establishment, ki je naravnaval kompas sveta h komunistični zvezdi Severnici.

Svoboda, ki je v demokratični državi prva med vsemi skrbmi, je v neodvisni Sloveniji postala žrtev avtonomije posameznih delov medsebojno povezanega novega razreda. Povedano na konkretnem primeru: pri nas se že dvajset let posluša geslo *Zgodovino zgodovinarjem*. Lepo zveni – ampak tudi skrajno pokvarjeno. Je enako perverzno kot npr. maksimi *Bogastvo bogatašem* ali *Revščino revežem*. Kajti pripadniki novega razreda izberejo zgodovinarje, ki so lahko imenovani na vodilne položaje v institucijah stroke in tiste, katerih projekti se financirajo. Brez deliričnega titoljubja, priseganja na internacionalizem in laganja o pravi naravi komunizma se v naši historiografiji ne pride nikamor. Ideološki temelji novega razreda so potemtakem postali kriterij v avtonomni stroki. Pa ne le eni – saj imajo kar vse po vrsti bolj ali manj izrazito novorazredno zgodovino ...